

bir ta'likât mahiyetindedir. Eser Osman Yahyâ (Tahran 1988) ve Muhammed İdrîs el-Adlûnî (Dârülbezzâ 2009) tarafından neşredilmiştir. **4. Kitâbü'n-Necât min ħucubî'l-İştibâh fî şerhi müşkîlî'l-fevâ'id min Kitâbi'l-İsrâ ve'l-meşâhid.** İbnü'l-Arabî'nin muhtevaları birbiriyle örtüşen *Kitâbü'l-İsrâ ve Meşâhidü esrârî'l-ġudsîyye* adlı eserlerinin şerhidir. İbn Sevdikîn, iki metnin birbirinden bağımsız olarak düşünölmeyeceğinden hareketle şerhini bir başlık altında toplamıştır. Yazımı İbnü'l-Arabî'nin gözetiminde gerçekleştirilen şerh, büyük oranda onun İbn Sevdikîn'e yaptığı açıklamaların yazıya geçirilmesinden ibarettir (Süleymaniye Ktp., Fâtiġ, nr. 5322, vr. 169^b-214^a; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 9358/1). **5. Levâġıġu'l-esrâr ve levâ'ıġu'l-envâr.** Yazma nüshasına ulaşamayan bu risâle Kâtib Çelebi'nin verdiği bilgiye göre ilâhî nisbetler, hakâik ve âriflerin mertebeleri, ruhların hayatı, nebîler ve velîlere vârit olan ilâhî tenezzüller, amelleri bozma, nefis, rü'yet ve şühüd, ilim, ihata ve esmâ başlıklı yedi bölümden oluşur. Kutbüddin el-Bekrî, *Levâġıġu'l-envâr ve levâmiġu'l-esrâr* adıyla bu kitaptan iktibasta bulunmuştur. Ona göre eser İbn Sevdikîn'in İbnü'l-Arabî'nin sözlerinden derlediği bir risâledir. Osman Yahyâ ise eseri İbnü'l-Arabî'ye ait olarak kaydetmiştir. Ayrıca kaynaklarda *Naġşü'l-Fuşûş, Tuġfetü't-tebbîr li-ehli't-tabşîr, Şerġu 'Umdeti'l-aġâ'id li'n-Nesefî, Kâfi* ve *Kitâbü's-Şalât* gibi eserler İbn Sevdikîn'e nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sevdikîn, *İdrîs Fassı* (trc. Veysel Akkaya), İstanbul 2013; Ebü Saîd el-Harrâz, *Kitâb as-Sıdq: The Book of Truthfulness* (nşr. A.J. Arberry), London 1937, neşredenin girişi, s. vii; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûġâtü'l-Mekkiyye* (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut 1999, IV, 464; a.mlf., *Risâle fî su'âli İsmâ'il b. Sevdikîn (Resâ'ilü İbn 'Arabî* içinde), Beyrut 1997, s. 236-238; a.mlf., *Dîvân* (nşr. Nevâf el-Cerrâġ), Beyrut 1999, s. 137, 517; a.mlf., *Zehâ'irü'l-a'lâġ* (nşr. Halîl İmrân el-Mansûr), Beyrut 2000, s. 9; İbnü'l-Adîm, *Buġyetü't-taleb* (Zekkâr), IV, 1645-1648; İbnü's-Sâbûnî, *Tekmiletü lkmâli'l-İkmâl*, Beyrut, ts., s. 31; Cendî, *Şerġu Fuşûşü'l-ġikem* (nşr. Seyyid Celâleddin Âştîyânî), Kum 2003, s. 123-124; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 437; Kureşî, *el-Cevâġirü'l-muġıyye*, I, 409; IV, 330, 431; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1168, 1379, 1433, 1566; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 212; Ali Hassan Abdel-Kader, *The Life, Personality and Writings of al-Junayd*, London 1962, s. xvii; Osman Yahya, *Histoire et classification de l'œuvre d'Ibn Arabî*, Damas 1964, I, 201-231, 242, 270; II, 343, 449, 450; M. Profitlich, *Die Terminologie Ibn 'Arabîs im "Kitâb wasâ'il as-sâ'il" des Ibn Saudakîn*, Freiburg 1973, s. 1-20; M. Chodkiewicz, *Sahîlsiz Bir Umman* (trc. Atilla Ataman), İstanbul 2003, s.

105-111; Claude Addas, *Ibn Arabî: Kibrî-i Ahmer'in Peşinde* (trc. Atilla Ataman), İstanbul 2003, s. 56, 140, 145, 231, 233, 234, 276; Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî, *er-Ravzâtü'l-'arşîyye fî'l-keġâm 'alâ şalavâti'l-Meşîşîyye*, Beyrut 2008, s. 357; Veysel Akkaya, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de İdrîs Peygamber* (doktora tezi, 2009), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 289-354; a.mlf., "Bir İbn Arabî Takipçisi: Şemsüddîn-i İsmail b. Sevdikîn", *Tasavvuf*, sy. 25, İstanbul 2010, s. 251-259.

ERCAN ALKAN

İBN SÛDE,

Abdüsselâm b. Abdülkâdir (عبد السلام بن عبد القادر ابن سودة)

Abdüsselâm b. Abdülkâdir b. Muhammed b. Ali İbn Sûde el-Girnâti el-Fâsi (1901-1980)

Fas tarihçisi, biyografi yazarı.

II. (VIII.) yüzyılın başlarında Belc b. Bişr el-Kuşeyrî ile birlikte Endülüs'e giderek Girnata'ya yerleşen Arap asıllı bir aileye mensup olan Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Ali İbn Sûde'nin neslindedir. Merîni Hükümdarı Ebü İnân el-Merîni (1348-1358) tarafından kâtip olarak görevlendirilmek üzere davet edilince Endülüs'ten Merîniler'in başşehri Fas'a gelen Ebü'l-Kâsım İbn Sûde'nin ailesi kadılık, hatiplik, fetva ve telif alanında yetişen önemli şahsiyetleriyle tanınır.

İbn Sûde, *Sellü'n-nişâl*'in sonunda yazdığı biyografisine göre Fas şehrinde doğdu. Kadı olan babası ve amcalarının yanı sıra özellikle anne tarafından dedesi muhaddis Muhammed Âbid İbn Sûde'nin himayesinde onun bakımını üstlendi ve yanından hiç ayırmadı. 1907'de kadılığa tayin edildiği Cedîde şehrine torununu da götürdü. Beş yıl sonra kadılıktan istifa edince torunuyla birlikte Fas'a döndü. Torundaki ilmî merakı görünce onu 1919'da Karaviyyîn Medresesi'ne gönderdi. İbn Sûde orada Mehdi el-Vezzânî, Ebü Şuayb ed-Dükâlî, Abdülhafız el-Fâsî, Muhammed b. İdrîs el-Kâdirî gibi âlimlerin öğrencisi oldu. Medreseyi bitirdikten sonra 1922'de Fas'ta Lamtiyyîn Medresesi'ne müderris tayin edildi. 1925'te bu görevinden ayrıldı. 1931'de getirilen yeni uygulamaya göre 1932'de Karaviyyîn'de öğretmenlik imtihanına girdi. Başarılı olmasına rağmen bu karar milliyetçilerden olduğu gerekçesiyle diğer bazı arkadaşlarından dosyalarıyla birlikte üst makam tarafından onaylanmayınca, iki yıl II. İdrîs Türbesi'nin bulunduğu külliyedeki camide imam-hatiplik görevini yürütmekten âciz düşen

dedesi Muhammed Âbid'e nâiblik etti. Bu yıllarda ilgi duyduğu eserleri okumaya başladı. Özellikle tarih ve ensâb kitaplarına yöneldi. Nâdir yazmalara sahip Ahmediye Kütüphanesi'nde, "hayatımın gayesi haline gelecek" dediği okuma arzusunu gerçekleştirecek eserler buldu. Bu sırada adlı sicillerle de ilgilenmeye başladı. Fas'ın âlim ve ediplerinin çoğuyla irtibat kurdu, her birinden faydalanmaya çalıştı (*Sellü'n-nişâl*'inde hal tercümelerinin verdiği 264 hocasının listesi için bk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, I, 715-722).

1940 yılı sonlarında Mevlây II. İdrîs Türbesi'nde hatiplik görevine getirildi. 1950'de onu çekemeyenlerin şikâyetleri yüzünden görevinden alındı. Bu görevi yürüttüğü yıllarda tarihe olan merakının giderek arttığını, adlı konular üzerine yoğunlaşarak pek çok belge topladığını söyler. 1953'te Evkaf Bakanlığı tarafından Karaviyyîn Kütüphanesi'nde araştırma yapmak ve kitapları tasnif etmekle görevlendirildi. Bu görev de onun yetişmesinde etkili oldu. Kütüphanede Mağrib tarihine dair nâdir eserlere ulaştı. Bazılarını kendisi için istinsah etti. Bu eserleri okuyup genelde Mağrib, özelde Fas şehrinin düşünce ve sosyal hayatına dair bol miktarda bilgi topladı. Tabakat, terâcim, tarih, fihristler, şehir ve bölge tarihleriyle seyahatnâmeleri inceledi. Mağribli ve Endülüslü âlimlerin asırlar boyu yazdığı terâcim kitaplarının çoğunu okudu. Özellikle Mağribli biyografi yazarlarından İbnü'l-Kâdi el-Miknâsî ve Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî'den etkilendi, onların Mağrib-i Aksâ ricâline dair eserlerini kendisine örnek aldı. Bu kitapları tamamlayıcı eserler yazmaya karar verdi ve neticede Mağrib'de temayüz eden üç biyografi âliminden biri oldu.

Fas'ın bağımsızlığına kavuştuğu 1956 yılında da Karaviyyîn Kütüphanesi'ndeki görevine devam eden İbn Sûde daha sonra kız enstitüsünün kütüphanesini düzenlemekle görevlendirildi. Ardından kraliyet sarayındaki resmî belgeleri gözden geçirmek üzere Rabat'a çağırıldı. Bu görevini tamamlayınca Ma'hedü'l-ulûmi'l-ictimâiyye'ye öğretim üyesi sıfatıyla tayin edildi. Son olarak da Millî Kütüphane'de görevlendirildi ve buradan emekliye ayrıldı. Fas şehrine dönerek evine kapandı, ölümüne yakın günlerce kadar okuma ve telifle meşgul oldu. 10 Eylül 1980 tarihinde Selâ'nın kenar mahallesi Bû Kanâdil'de vefat etti, *Kitâbü'l-İstikşâ* müellifi Ahmed b. Hâlid es-Selâvî'nin mezarının yakınında defnedildi.

Eserleri. 1. *Delîlü mü'errîhi'l-Mağribi'l-Akşâ*. Mağrib-i Aksâ'nın şehir ve bölge tarihleri, ensâb ve kabileleri hakkında yazılan eserler, hânedan ve sultanlara dair özel tarihler, biyografi ve terâcimler, fihristler, seyahatnâmeler ve bölgenin tarihine ışık tutan manzum eserlerin kısaca tanıtıldığı kitap bu alanda yazılan ilk eserdir. Kitapta 2300'den fazla eser hakkında bilgi verilmektedir. Önce tek cilt (Titvân 1369/1950), daha sonra ilâve ve düzeltmelerle birlikte iki cilt halinde yayımlanmıştır (Dârülbeyzâ, I, 1960; II, 1965; Beyrut 1418/1997). 2. *İthâfû'l-mütâli' bi-vefeyâti a'lâmi'l-ğarni's-sâlis 'aşer ve'r-râbi'*: 1171-1400/1756-1980 (nşr. Muhammed Haccî, I-II, Beyrut 1417/1997; *Mevsû'atü a'lâmi'l-Mağrib* içinde, *Sellû'n-nişâl* ile birlikte, IX. cilt, Beyrut 1417/1996). Henüz yayımlanmayan *Zübdetü'l-eşer*'inin muhtasarı mahiyetindeki *İthâfû'l-mütâli'* adını verdiği, 1171-1371 (1757-1951) arasında vefat eden kişilerin tanıtıldığı kitabı ile bu kitabına otuz yıl içinde yazdığı üç zeyilden oluşmaktadır. *ez-Zeylü't-tâbi' li-ithâfi'l-mütâli'* adını taşıyan 1371-1376 (1951-1956) yılları arasında vefat edenlerin yer aldığı birinci zeyilde Fas'ın himaye döneminin sonlarında yaşanan sıkıntılar ve bağımsızlık öncesinde cereyan eden olumlu gelişmelerden de bahsedilmektedir. Bu arada pek çok resmî metin ve belgeye yer verilmiştir. İbn Sûde bu eserini *Vefeyâtü'z-zeyli't-tâbi'* adıyla ihtisar etmiştir. Müellifin *İthâf*'ına yazdığı ikinci zeyil, 1377-1397 (1957-1977), üçüncü zeyil 1398-1400 (1978-1980) yılları arasında vefat eden meşhur Mağriblieler hakkındadır. İbn Sûde, son yıllarında *İthâfû'l-mütâli'* ve zeyillerini yeniden gözden geçirip bunları Kâdirî'nin *İltikâ-tü'd-dürer*'inin zeyli olarak tek kitap haline getirmiştir. 3. *Sellû'n-nişâl li'n-nişâl bi'l-eşyâh ve ehli'l-kemâl: Fihrisü's-şüyûh* (nşr. Muhammed Haccî, Beyrut 1417/1997; *İthâfû'l-mütâli'* ile birlikte *Mevsû'atü a'lâmi'l-Mağrib* içinde, IX. cilt, Beyrut 1417/1996). Bu eserinde 263 hocası, onlardan okuduğu kitaplar, aldığı icâzetlerle ilgili bilgi veren müellif kitabının sonuna (s. 228-232) kendi biyografisini de eklemiştir. 4. *Quđâtü Fâs min Devleti'l-eşrâfi'l-Edârise ilâ Devleti's-şürefâ'i'l-Aleviyyîn: 172-1389/789-1969* (nşr. Abdülazîz Tîlânî, Rabat 2009). Eserde, kuruluşundan 1969 yılına kadar Fas şehrinde görev yapan 3000'den fazla kadı ve kadı nâibi kronolojik sırayla tanıtılmıştır. Eserin ekinde kadıların ait çok sayıda tevkî' de yer alır.

Müellifin henüz yayımlanmamış, daktilo ile yazılmış nüshaları özel kütüphanesinde veya diğer kütüphanelerde bulunan eserleri de şunlardır. 1. *ed-Dürüsü'n-naşviyye*. İlkokul öğretmenliği sırasında yeni metoda göre hazırlanan bir kitaptır. 2. *ez-Zehr min ekmâmihi fi's-şatranc ve aḥkâmih*. 3. *Zübdetü'l-eşer mimmâ meğâ mine'l-ḥaber fi'l-ğarni's-sâlis ve'r-râbi'* 'aşer. Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî'nin *Neşrû'l-meşânî*'sine zeyil olarak yazılan eserde 1171-1371 (1757-1951) arasında vefat eden Fas ricâli tanıtılmış, hal tercümelerinin yanı sıra dönemin siyasi ve içtimai olaylarına da yer verilmiştir. 4. *İzâletü'l-iltibâs 'an 'â'îlâti sükkâni medîneti Fâs*. Eserde Fas'ta yaşayan 4000'den fazla aile alfabetik sırayla tanıtılır; bu ailelere mensup âlimler ve makam sahipleri hakkında bilgi verilir (iki ciltlik daktilo nüshası, Fas Kraliyet Kütüphanesi, nr. 10652). Bu eserini *Ḳaḫfû ezhâri'l-âs min ravzi izâletü'l-iltibâs* adıyla ihtisar eden İbn Sûde, muhtasarını Karaviyyîn Üniversitesi'nin 1100. yıl kutlamalarında üniversite kütüphanesine hediye etmiştir. Bir bölümü *el-Kitâbü'z-Zehbeî Câmî'atü'l-Ḳaraviyyîn*'de yayımlanan eser (Fas 1960, s. 173-179) İbn Sûde'ye 1970'te II. Hasan ödülünü kazandırmıştır. 5. *Emsâlü ehli Fâs ve mâ ileyhâ*. Fas halkının kullandığı 15.000'e yakın meseli içerir (Fas Kraliyet Ktp., nr. 10653). 6. *Mu'cemü te'âlifi ricâli'l-Mağribi'l-Akşâ*. Başlangıçtan müellifin zamanına kadar Mağribli âlimler tarafından yazılmış 10.000'den fazla kitap ve müelliflerinin hayatı hakkında kısa bilgiler içerir. 7. *Türâşüne'l-Mağribî ḥavle nüzûli'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. 8. *Mecmû'a min ḫıtaḫi Fâsi'l-ḳadîme ve'l-cedîde ve mâ ileyhâ*. 9. *Lübbü'l-ğaybe ilâ Mekkê ve Ṭaybe*. 1963'te ifa ettiği hacla ilgili yolculuğuna dair bir eserdir. 10. *Rihle Ḥicâziyye*. 1970 yılı hac yolculuğuyla ilgili kitapta hac ibadeti hakkında da bilgi verilmiştir. 11. *Ḳışşatü Bâhedrâz*. Faslı

Abdüsselâm
b. Abdülkâdir
İbn Sûde

Arapça ile birlikte halk Arapça'sından ifadelerin de kullanıldığı eser Fas halkını her yönüyle yansıttığı söylenen bir romandır. İbn Sûde çeşitli makaleleri dışında, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kânûnî'nin (ö. 1938) *Târîḫü't-ḫıbbi'l-'Arabî fi 'uşuri düveli'l-Mağribi'l-Akşâ* adlı eserini müsveddesinden yeniden düzenlemek suretiyle daktilo etmiş, Ebû Hafis Ömer b. Abdullah el-Fâsi el-Fihri'nin (ö. 1774) çeşitli kaynaklardan derlediği şiirlerini *Dîvânü Ebî Ḥafis el-Fâsi* adıyla bir araya getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde, *Sellû'n-nişâl li'n-nişâl bi'l-eşyâh ve ehli'l-kemâl: Fihrisü's-şüyûh* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, s. 228-232; Cîrârî, *et-Te'lif ve nehâ-ḳatühü bi'l-Mağrib fi'l-ğarni'l-ışrîn min 1900 ilâ 1972*, Rabat 1406/1985, s. 355-357; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-maḫbû'âti'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 167; Muhammed Haccî, *Cevlât târiḫiyye*, Beyrut 1995, I, 445-450; a.mlf., "İbn Sûde, 'Abdüsselâm b. 'Abdülkâdir", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1423/2002, XV, 5157-5159; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşîfî, *Neşrû'l-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâ'i'l-ğarni'r-râbi'* 'aşer, Beyrut 1427/2006, I, 712-722; Muhammed el-Menûnî, "Şadâḳatü erba'îne sene ma'â mü'erriḫi Fâs 'Abdüsselâm İbn Sûde", *Menâhil*, sy. 20, Rabat 1980, s. 195-205.

İSMAIL YİĞİT

İBN SÛDE, Muhammed Âbid (محمد العابد ابن سودة)

Ebû Abdillâh Muhammed el-Âbid
b. Ahmed b. et-Tâlib İbn Sûde el-Mürri
(1856-1940)

Faslı âlim
ve biyografi yazarı.

Ebû İnân el-Merînî zamanında (1348-1358) Endülü's'ten Fas'a göç eden, kadılık, hitabet, fetva ve telif alanında önemli şahsiyetlerin yetiştiği İbn Sûde ailesine mensuptur. Fas Ahmediyye Kütüphanesi'nin kurucusu muhaddis Ebû'l-Abbas Sîdî Ahmed İbn Sûde'nin oğlu ve Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde'nin anne tarafından dedesidir. Küçük yaşta hıfzını tamamladıktan sonra tecvid ve kıraat okudu. Ardından Karaviyyîn Medresesi'ne girdi. Hocaları arasında ilk hocası olan babası Şeyhülislâm Sîdî Ahmed İbn Sûde, amcası Mehdî b. Tâlib İbn Sûde, fakih Ebû Bekir el-Bennânî, amcazadesi Ali b. Mehdî İbn Sûde, İbrâhim b. Muhammed İbn Sûde sayılabilir. Muhammed Âbid, Karaviyyîn Medresesi'nden mezuniyeti öncesinde babasının başkanlık ettiği heyette Sultan II. Hasan'ın huzurunda hadis okumakla görevlendirildi. Medreseyi bitirdikten